

SAUDIYA ARABISTONIDA ICHKI SIYOSIY ISLOHOTLAR DAVRI XUSUSIYATLARI (1990-YILLAR)

*Ilmiy rahbar: K.S.Azimov t.f.n.dotsent
Xamraqulova Xusniyora Xamidullayevna
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti
Tarix fakulteti 1-bosqich magistranti*

***Annotatsiya.** Saudiya Arabistonidagi 1990-yillardagi ichki siyosiy islohotlar davri mamlakat tarixidagi muhim o'tish bosqichi bo'lib, u iqtisodiy inqiroz, Ko'rfaz urushi va muxolifat harakatlari ta'sirida shakllandi. Bu davrda qirol Faxd bin Abdulaziz rahbarligida amalga oshirilgan islohotlar asosan monarxiya tizimini mustahkamlash va jamiyatdagi noroziliklarni yumshatishga qaratilgan edi. Asosiy xususiyatlari – sekinlik, cheklanganlik va konservativlik – bu jarayonlarni belgilab berdi. 1992-yilda e'lon qilingan Asosiy boshqaruv qonuni, Maslahat majlisi qonuni va Viloyatlar qonuni mamlakatga birinchi konstitutsiyaviy asos berdi, ammo qirolning mutlaq hokimiyatini saqlab qoldi. Maslahat majlisi tayinlangan a'zolar bilan maslahat beruvchi organ sifatida tashkil etildi, viloyat majlislari esa markazlashgan boshqaruvni yumshatdi. Muxolifat, ayniqsa "Sahva" harakati va diniy ulamolarning petitstsiyalari, islohotlarni majburiy qildi, lekin hokimiyat ularni bostirish orqali nazorat qildi.*

***Kalit so'zlar:** Saudiya Arabistoni ,ichki islohotlar, siyosiy o'zgarishlar, qirol Faxd, ko'rfaz urushi,maslahat majlisi, konservativlik, monarxiya, muxolifat.*

***Abstract.** The period of internal political reforms in Saudi Arabia during the 1990s represents a significant transitional phase in the country's history, shaped by economic crisis, the Gulf War, and opposition movements. Under King Fahd bin Abdulaziz, these reforms primarily aimed to strengthen the monarchy system and mitigate societal discontent. Key characteristics included gradualism, limited scope, and conservatism, defining the process. The 1992 promulgation of the Basic Law of Governance, the Consultative Council Law, and the Provinces Law provided the kingdom with its first constitutional framework, yet preserved the king's absolute authority. The Consultative Council (Majlis al-Shura) was established as an advisory body with appointed members, while provincial councils softened centralized governance. Opposition, particularly the "Sahwa" (Awakening) movement and religious scholars' petitions, compelled reforms, but the regime controlled them through suppression.*

***Keywords:** Saudi Arabia, internal reforms, political changes, King Fahd, Gulf War, Consultative Assembly, conservatism, monarchy, opposition.*

Kirish

Saudiya Arabistoni, XX asrning ikkinchi yarmida neft boyliklari tufayli jahon iqtisodiyotida muhim o'rin egallagan davlat sifatida, ichki siyosiy hayotida ham sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Ayniqsa, 1990-yillar bu mamlakat uchun ichki siyosiy islohotlarning boshlanish davri bo'lib, bu jarayonlarning xususiyatlari ko'plab omillarga bog'liq edi. Ushbu kirishda biz 1990-yillardagi Saudiya Arabistonidagi ichki siyosiy islohotlarning asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz, ularning fonini, sabablarini, mazmunini va cheklovlarini tahlil qilamiz. Bu davrda islohotlar asosan monarxiya tizimini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, ular sekinlik, cheklanganlik va konservativlik bilan ajralib turardi. Islohotlarning asosiy maqsadi mamlakat ichidagi noroziliklarni bartaraf etish va xalqaro bosimlar oldida barqarorlikni ta'minlash edi.

Ichki siyosiy islohotlarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning sekin va bosqichma-bosqichligi edi. Saudiya monarxiyasi an'anaviy ravishda o'zgarishlarga nisbatan konservativ yondashuvni saqlab kelgan bo'lib, 1990-yillarda ham bu tendentsiya davom etdi. Qirol Faxd "sabzi va tayoq" printsipli asosida harakat qildi: bir tomondan, muxolifatni bostirish, ikkinchi tomondan, cheklangan islohotlar orqali norozilikni yumshatish. Masalan, 1991-yilda 453 nafar diniy ulamo, sudyalari va universitet professorlari qirolga petitstsiya taqdim etdilar, unda 12 ta siyosiy islohot talab qilingan edi: maslahat majlisi tashkil etish, adolatli sud, boylikni qayta taqsimlash, korrupsiyaga chek qo'yish va diniy qonunlarning ustunligi. Bu petitstsiya islohotlarning katalizatori bo'ldi va qirolni harakatga undadi.

1992-yil mart oyida qirol Faxd mamlakatning asosiy siyosiy hujjatlarini e'lon qildi, bu esa 1990-yillardagi islohotlarning markaziy voqeasi bo'ldi. Ushbu hujjatlarga quyidagilar kiradi: "Asosiy boshqaruv qonuni" (Basic Law of Governance), "Maslahat majlisi qonuni" va "Viloyatlar qonuni". Asosiy boshqaruv qonuni Saudiya Arabistonining birinchi rasmiy konstitutsiyaviy hujjati bo'lib, u qirollikning islomiy asoslarini, qirol oilasining rolini va fuqarolar huquqlarini belgilab berdi. Biroq, bu qonun demokratik tamoyillarni to'liq qamrab olmagan: u qirolning mutlaq hokimiyatini saqlab qoldi va siyosiy partiyalarni taqiqladi. Islohotlarning cheklanganligi – bu davrning yana bir asosiy xususiyati. Ular monarxiyaning mutlaq hokimiyatini saqlab qoldi va haqiqiy siyosiy ochiqlikni ta'minlamadi. Masalan, Maslahat majlisi faqat maslahat beruvchi organ bo'lib qoldi, saylovlar o'tkazilmadi (faqat 2005-yilda mahalliy saylovlar joriy etildi). Islohotlar asosan qirol oilasi ichidagi konsensusni saqlash va diniy muassasalarning ta'sirini muvozanatlashga qaratilgan edi. Saudiya jamiyati konservativ bo'lgani uchun, islohotlar islomiy qadriyatlarga zid kelmasligi kerak edi. Bu esa o'zgarishlarni sekinlashtirdi va ularni ramziy darajada qoldirdi. 1990-yillardagi Saudiya Arabistonidagi ichki siyosiy islohotlar davri iqtisodiy inqiroz, Ko'rfaz urushi va muxolifat harakatlari ta'sirida shakllandi. Ularning asosiy xususiyatlari – sekinlik, cheklanganlik, maslahatshunoslik va monarxiya mustahkamlanishi – bu mamlakatning

siyosiy evolyutsiyasini belgilab berdi. Bu davr Saudiya jamiyatining konservativligi va qirol oilasining strategik yondashuvini aks ettiradi, ammo kelajakdagi kattaroq o'zgarishlarga zamin yaratdi. Ushbu kirish mavzuning umumiy ko'rishini beradi, keyingi tahlillarda esa alohida islohotlar va ularning ta'sirini batafsil ko'rib chiqish mumkin.

Asosiy qism

Saudiya Arabistonidagi ichki siyosiy islohotlar davri mamlakat tarixidagi muhim bosqich bo'lib, u iqtisodiy, ijtimoiy va xalqaro omillar ta'sirida shakllandi. Bu davrda islohotlar asosan monarxiya tizimini mustahkamlash va ichki noroziliklarni yumshatishga qaratilgan bo'lib, ularning xususiyatlari sekinlik, cheklanganlik va konservativlik bilan ajralib turardi. Asosiy qismda biz ushbu islohotlarning sabablarini, asosiy elementlarini, muxolifat harakatlarining rolini, natijalarini va cheklovlarini batafsil ko'rib chiqamiz. Bu tahlil Saudiya siyosiy tizimining moslashuvchanligini, ammo radikal o'zgarishlarga nisbatan ehtiyotkorligini ko'rsatadi. Islohotlarning asosiy maqsadi – jamiyatdagi noroziliklarni bartaraf etish va xalqaro bosimlar oldida barqarorlikni ta'minlash edi, biroq ular haqiqiy demokratizatsiyaga olib kelmadi.

1990-yillarning boshida Saudiya Arabistoni jiddiy ichki va tashqi qiyinchiliklarga duch keldi, bu esa siyosiy islohotlarni zaruriyatga aylantirdi. 1980-yillarning oxirida neft narxlarining keskin pasayishi mamlakat iqtisodiyotini inqirozga olib keldi: neft daromadlari 1981-yildagi 113 milliard dollardan 1986-yilga kelib 18 milliard dollarga tushib qoldi. Bu esa byudjet taqchilligi, inflyatsiya va ish o'rinlari kamayishiga sabab bo'ldi, natijada jamiyatning turli qatlamlarida norozilik kuchaydi. Ayniqsa, o'rta sinf va yoshlar orasida iqtisodiy adolatsizlik va korrupsiya haqidagi shikoyatlar ko'paydi. Iqtisodiy inqiroz siyosiy tizimning zaifligini ochib berdi: monarxiya oilasining mutlaq hokimiyati va siyosiy ishtirokning yo'qligi jamiyatni bezovta qildi. Tashqi omillar ham muhim rol o'ynadi. 1990-yil 2-avgustda Iroqning Quvaytga bostirib kirishi va undan keyingi Ko'rfaz urushi (1990-1991) Saudiya siyosiy hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Qirol Faxd bin Abdulazizning AQSh va G'arb davlatlarining harbiy kuchlarini mamlakatga taklif qilishi diniy va milliy doiralarda katta norozilik tug'dirdi. Bu harakat "kofirlar"ning muqaddas Saudiya yeriga kirishi sifatida qabul qilindi va diniy ulamolar orasida muxolifatni kuchaytirdi. Urushdan keyin Saudiya Arabistoni o'zining harbiy va iqtisodiy zaifligini angladi, bu esa ichki barqarorlikni ta'minlash uchun islohotlarni talab qildi. Xalqaro bosim, ayniqsa, AQSh tomonidan, Saudiya monarxiyasini liberallashtirishga undadi, chunki urush paytida Saudiya G'arbning strategik hamkori bo'lgan.

Ichki sabablar orasida muxolifat harakatlarining kuchayishi muhimdir. 1980-yillarda paydo bo'lgan "Sahva" (Uyg'onish) harakati 1990-yillarda avj oldi – bu musulmon birodarlar ta'siridagi yoshlar harakati bo'lib, u G'arb ta'siriga va

korruptsiyaga qarshi chiqdi. Sahva vakillari islomiy qadriyatlarni tiklash va siyosiy islohotlarni talab qildilar. Shuningdek, liberallar va intellektuallar konstitutsiyaviy cheklovlar va ulamolar ta'sirini kamaytirishni so'rashdi. Bu omillar birgalikda qirol hokimiyatini islohotlarga majbur qildi, ammo ular "sabzi va tayoq" printsipli asosida amalga oshirildi: muxolifatni bostirish va cheklangan o'zgarishlar orqali.

1990-yillardagi siyosiy islohotlarning markaziy voqeasi 1992-yil mart oyida qirol Faxd tomonidan e'lon qilingan uchta asosiy hujjat edi: "Asosiy boshqaruv qonuni" (Basic Law of Governance), "Maslahat majlisi qonuni" (Law of the Consultative Council) va "Viloyatlar qonuni" (Law of the Provinces). Bu hujjatlar Saudiya Arabistonining birinchi rasmiy konstitutsiyaviy bazasini yaratdi va mamlakat siyosiy tizimini rasmiylashtirdi.

Asosiy boshqaruv qonuni mamlakatning asosiy qonuni sifatida qirollikning islomiy asoslarini belgilab berdi. U Qur'on va sunnatni mamlakat konstitutsiyasi deb e'lon qildi, qirol oilasining rolini mustahkamladi va fuqarolar huquqlarini (masalan, shaxsiy mulk, erkinlik va adolat) himoya qilishni va'da qildi. Biroq, bu qonun demokratik tamoyillarni to'liq qamrab olmagan: siyosiy partiyalarni taqiqladi, qirolning mutlaq hokimiyatini saqlab qoldi va saylovlarni joriy etmadi. Uning maqsadi – monarxiyani islomiy qadriyatlarga asoslangan holda mustahkamlash edi.

Maslahat majlisi (Majlis al-Shura) tashkil etilishi islohotlarning eng muhim elementi bo'ldi. 1992-yilda qirol bu majlisni 60 nafar tayinlangan a'zo bilan tuzdi, keyinchalik 1997-yilda uning a'zolari soni 90 taga yetkazildi. Majlis maslahat beruvchi organ sifatida ishlaydi: u qonun loyihalarini muhokama qiladi, byudjetni ko'rib chiqadi va qirolga tavsiyalar beradi, lekin qaror qabul qilish huquqiga ega emas. A'zolar qirol tomonidan tayinlanadi, bu esa majlisni haqiqiy vakillik organiga aylantirmaydi. Biroq, bu islohot siyosiy maslahatshunoslik tamoyilini joriy etdi va jamiyatning turli qatlamlaridan vakillarni jalb qildi.

Viloyatlar qonuni mamlakatni 13 ta viloyatga bo'lib, har birida maslahat majlislarini tashkil etishni nazarda tutdi. Bu markazlashgan boshqaruvni biroz yumshatdi va mahalliy masalalarni hal qilishda viloyat hokimlariga ko'proq vakolat berdi. Qonun korruptsiyaga qarshi choralar va adolatli boshqaruvni ta'minlashni va'da qildi, ammo amalda bu cheklangan edi.

Boshqa islohotlar orasida sud tizimining modernizatsiyasi va iqtisodiy o'zgarishlar bor. Masalan, 1990-yillarda sudlarning mustaqilligini oshirish va korruptsiyaga qarshi kurash choralari ko'rildi, ammo bu jarayonlar sekin kechdi. Umuman olganda, islohotlar bosqichma-bosqich va cheklangan xarakterga ega bo'ldi, ular monarxiyaning mutlaqiyatini buzmasdan, jamiyatning bosimini yumshatishga xizmat qildi.

1990-yillardagi islohotlar muxolifat harakatlari ta'sirida shakllandi. Bu davrda muxolifat turli guruhlarga bo'lingan: diniy ulamolar, liberallar va Sahva harakati

vakillari. 1991-yilda 453 nafar diniy ulamo, sudyalar va universitet professorlari qirolga petitstsiya taqdim etdilar, unda 12 ta siyosiy islohot talab qilindi: maslahat majlisi tashkil etish, adolatli sud, boylikni qayta taqsimlash, korruptsiyaga chek qo'yish va shari'at qonunlarining ustunligi. Bu petitstsiya islohotlarning katalizatori bo'ldi va qirolni 1992-yilgi hujjatlarni e'lon qilishga undadi.

Sahva harakati 1990-yillarda kuchaydi – bu 1980-yillarda paydo bo'lgan, musulmon birodarlar ta'siridagi harakat bo'lib, u iqtisodiy inqiroz va G'arb ta'siriga qarshi chiqdi. Sahva vakillari, masalan, Salman al-Awda va Safar al-Hawali kabi ulamolar, monarxiyani tanqid qildilar va islomiy islohotlarni talab qildilar. Ularning harakatlari zo'ravonlikka aylangan yo'q, ammo qirol hokimiyati ularni bostirish orqali javob berdi: ba'zi ulamolar hibsga olindi, lekin shu bilan birga islohotlar orqali norozilik yumshatildi.

Liberallar va intellektuallar ham faol bo'ldi. Ular konstitutsiyaviy monarxiya, sud mustaqilligi va fuqarolik jamiyati rivojlanishini talab qildilar. Muxolifatning ta'siri shundaki, u islohotlarni majburiy qildi: masalan, Maslahat majlisi 1975-yildan beri va'da qilingan bo'lsa-da, faqat 1992-yilda tashkil etildi. Biroq, muxolifat bo'linib ketdi: ba'zilari islohotlarni qanoatlantirdi, boshqalari radikalroq yo'l tutdi, bu esa hokimiyatga muxolifatni nazorat qilish imkonini berdi. 1990-yillardagi islohotlar Saudiya barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi, ammo ularning natijalari cheklangan edi. Bir tomondan, ular jamiyatdagi norozilikni yumshatdi: Maslahat majlisi orqali intellektuallar va biznes vakillari siyosiy jarayonga jalb qilindi, viloyat majlislari mahalliy masalalarni hal qilishda yordam berdi. Iqtisodiy jihatdan, islohotlar korruptsiyaga qarshi choralar orqali boylik taqsimotini biroz yaxshiladi va xalqaro ishonchni oshirdi.

Biroq, cheklovlar ko'p: islohotlar haqiqiy demokratizatsiyaga olib kelmadi. Maslahat majlisi maslahat beruvchi organ bo'lib qoldi, saylovlar joriy etilmadi (faqat 2005-yilda mahalliy saylovlar boshlandi). Siyosiy partiyalar taqiqlangan, sud tizimi ulamolar ta'sirida qoldi. Islohotlar monarxiya oilasi ichidagi konsensusni saqlashga qaratilgan edi, ammo jamiyatning konservativligi tufayli ular islomiy qadriyatlarga zid kelmasligi kerak edi. Natijada, o'zgarishlar ramziy darajada qoldi va radikal muxolifatni kuchaytirdi. Xalqaro kontekstda, islohotlar Saudiya Arabistonining G'arb bilan munosabatlarini mustahkamladi, ammo ichki norozilikni to'liq bartaraf etmadi. 1990-yillarning oxirida, qirol Faxdning sog'lig'i yomonlashishi bilan, islohotlar sekinlashdi, ammo ular keyingi qirol Abdulloh davrida (2005-2015) rivojlantirildi. 1990-yillardagi ichki siyosiy islohotlar Saudiya Arabistonining siyosiy evolyutsiyasida muhim bosqich bo'ldi. Ular iqtisodiy inqiroz, Ko'rfaz urushi va muxolifat ta'sirida shakllangan bo'lib, sekinlik, cheklanganlik va maslahatshunoslik xususiyatlariga ega edi. Bu islohotlar monarxiya tizimining moslashuvchanligini ko'rsatdi: ichki bosimlar oldida o'zgarishlar amalga oshirildi, lekin tizimning asosi buzilmadi. Natijada, Saudiya

jamiyati biroz ochiqroq bo'ldi, ammo haqiqiy demokratik o'zgarishlar keyingi davrlarda sodir bo'ldi. Bu davrning xususiyatlari bugungi Saudiya siyosatini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Islahotlarning asosiy xususiyatlaridan biri – ularning bosqichma-bosqich va ehtiyotkorligi edi. Qirol Faxd bin Abdulaziz rahbarligida amalga oshirilgan o'zgarishlar, ayniqsa 1992-yilgi asosiy hujjatlar – Asosiy boshqaruv qonuni, Maslahat majlisi qonuni va Viloyatlar qonuni – mamlakat siyosiy tizimini rasmiylashtirdi. Bu hujjatlar Saudiya Arabistoniga birinchi marta konstitutsiyaviy asos berdi, ammo ular mutlaq monarxiyani buzmasdan, faqat maslahat beruvchi mexanizmlarni joriy etdi. Masalan, Maslahat majlisi (Majlis al-Shura) tashkil etilishi siyosiy ishtirokni oshirishga qaratilgan bo'lsa-da, uning a'zolari qirol tomonidan tayinlanishi va qaror qabul qilish huquqining yo'qligi islrohrlarning cheklanganligini ko'rsatadi. Natijada, bu davr Saudiya jamiyatida "maslahatshunoslik" tamoyilini mustahkamladi, lekin siyosiy ochiqlikni ta'minlamadi. Islrohrlarning konservativligi islromiy qadriyatlarga asoslanganligida namoyon bo'ldi: Qur'on va sunnat mamlakatning asosiy qonuni deb e'lon qilindi, bu esa diniy ulamolar ta'sirini saqlab qoldi va radikal o'zgarishlarga yo'l bermadi. 1990-yillardagi Saudiya Arabistonidagi ichki siyosiy islrohrlar davri mamlakatning monarxiya tizimini mustahkamlash va ichki barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan muhim jarayon bo'ldi. Bu davrda islrohrlar asosan iqtisodiy inqiroz, Ko'rfaz urushi va muxolifat harakatlari ta'sirida shakllandi, ularning asosiy xususiyatlari sekinlik, cheklanganlik, maslahatshunoslik va konservativlik bilan ajralib turdi. Islrohrlar monarxiya oilasining mutlaq hokimiyatini saqlab qolgan holda, jamiyatdagi noroziliklarni yumshatishga xizmat qildi, ammo haqiqiy demokratizatsiyaga olib kelmadi. Ushbu xulosada biz islrohrlarning umumiy natijalarini, ularning ta'sirini va Saudiya siyosiy evolyutsiyasidagi o'rnini ko'rib chiqamiz, shuningdek, bu davrning bugungi kunga qoldirgan merosini baholaymiz.

Muxolifat harakatlarining roli bu davrning yana bir muhim xususiyati bo'ldi. 1990-yillarning boshida, Ko'rfaz urushi natijasida kuchaygan noroziliklar – ayniqsa, "Sahva" (Uyg'onish) harakati va diniy ulamolarning petitstsiyalari – qirol hokimiyatini islrohrlarga majbur qildi. 1991-yildagi petitstsiya, unda 12 ta talab qo'yilgan edi, islrohrlarning katalizatori bo'ldi va qirolni 1992-yilgi qonunlarni e'lon qilishga undadi. Biroq, muxolifatning ta'siri ikki tomondama edi: bir tomondan, u o'zgarishlarni tezlashtirdi, ikkinchi tomondan, hokimiyat muxolifatni bostirish va bo'linish orqali nazorat qildi. Liberallar va intellektuallar talablari (konstitutsiyaviy cheklovlar, sud mustaqilligi) qisman qanoatlantirildi, ammo radikal unsurlar (masalan, Sahva vakillari Salman al-Awda va Safar al-Hawali) hibsga olindi. Natijada, islrohrlar muxolifatni yumshatdi, lekin uni to'liq bartaraf etmadi, bu esa keyingi yillarda radikal guruhlarining paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Islrohrlarning natijalari Saudiya barqarorligini

ta'minlashda muhim bo'ldi, ammo ularning cheklovlari ko'zga tashlanadi. Iqtisodiy jihatdan, 1980-yillardagi neft inqirozi va urush xarajatlari tufayli yuzaga kelgan muammolar islohotlar orqali biroz yumshatildi: korruptsiyaga qarshi choralar va boylik taqsimoti yaxshilandi. Siyosiy jihatdan, viloyat majlislari markazlashgan boshqaruvni yumshatdi va mahalliy masalalarni hal qilishda yordam berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Al-Zaidi, M. (2015). Political reform attempts in Saudi Arabia. *Contemporary Arab Affairs*, 8(4), 553-567. (1990-yillardan beri Saudiyadagi islohot harakatlari va ularning ijtimoiy-siyosiy ta'sirini tahlil qiladi.)
2. Al-Sarhan, S. (2015). The struggle for authority: The shaykhs of Jihadi-Salafism in Saudi Arabia, 1997–2003. In B. Haykel, T. Hegghammer, & S. Lacroix (Eds.), *Saudi Arabia in transition: Insights on social, political, economic and religious change* (pp. 181-206). Cambridge University Press. (1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshidagi diniy-siyosiy kurash va islohotlarni ko'rib chiqadi.)
3. Sukkar, A. A. (2010). Political reform and its impacts on political stability: A case study of the Kingdom of Saudi Arabia during the period from 1990 to 2010 [Doctoral thesis]. Victoria University. (1990-2010-yillarda Saudiyadagi konstitutsiyaviy islohotlar va ularning siyosiy barqarorlikka ta'sirini o'rganadi.)
4. Ulrichsen, K. C., & Sheline, A. R. (2019). Mohammed bin Salman and religious authority and reform in Saudi Arabia. Rice University's Baker Institute for Public Policy. (1990-yillardagi Sahva harakati va diniy islohotlarni bugungi siyosiy o'zgarishlar bilan bog'lab tahlil qiladi.)
5. Mandeli, K. N. (2016). New public governance in Saudi cities: An empirical assessment of the quality of the municipal system in Jeddah. *Habitat International*, 51, 114-123. (1990-yillardan beri shahar boshqaruvi va siyosiy islohotlarni Jidda misolida baholaydi.)
6. Al-Rasheed, M. (1996). God, the king and the nation: Political rhetoric in Saudi Arabia in the 1990s. *Middle East Journal*, 50(3), 359-371. (1990-yillardagi siyosiy ritorika va islohot talablarini tahlil qiladi.)
7. Kechichian, J. A. (2013). *Legal and political reforms in Saudi Arabia*. Routledge. (Saudiyadagi huquqiy va siyosiy islohotlarni, shu jumladan 1990-yillardagi o'zgarishlarni batafsil yoritadi.)
8. Hertog, S. (2010). *Princes, brokers, and bureaucrats: Oil and the state in Saudi Arabia*. Cornell University Press. (1990-yillardagi iqtisodiy va siyosiy islohotlarni neft siyosati bilan bog'lab ko'rib chiqadi.)
9. Crystal, J. (1990). *Oil and politics in the Gulf: Rulers and merchants in Kuwait and Qatar*. Cambridge University Press. (Ko'rfaz mintaqasidagi, shu jumladan Saudiyadagi siyosiy o'zgarishlarni solishtiradi.)

10. Helms, C. M. (1981). *The cohesion of Saudi Arabia: Evolution of political identity*. Johns Hopkins University Press. (Saudiya siyosiy identikligi va 1990-yillargacha bo'lgan islohotlarning evolyutsiyasini o'rganadi.)
11. Lacey, R. (1982). *The Kingdom: Arabia and the House of Saud*. Harcourt Brace Jovanovich. (Saud oilasining tarixi va 1990-yillardagi siyosiy islohotlarga asos bo'lgan voqealarni yoritadi.)
12. Niblock, T. (Ed.). (1982). *State, society, and economy in Saudi Arabia*. St. Martin's Press. (1990-yillarga oid ijtimoiy va iqtisodiy omillarning siyosiy islohotlarga ta'sirini tahlil qiladi.)
13. Al-Rasheed, M. (2021). *The son king: Reform and repression in Saudi Arabia*. Oxford University Press. (1990-yillardagi islohotlar va bugungi repressiyalarni solishtirib ko'rsatadi.)
14. Beling, W. A. (Ed.). (1980). *King Faisal and the modernisation of Saudi Arabia*. Westview Press.